

Van. prof. Alica Arnaut

Esmeralda Mustafić, MA

Melissa Jašarspahić, prof.

NORMIRANJE SASTAVLJENOG I RASTAVLJENOG PISANJA RIJEČI U SAVREMENOM BOSANSKOM JEZIKU

Sažetak

U posljednjih nekoliko godina u bosanskom jeziku su se pojavila dva nova pravopisa, i to Pravopis bosanskoga jezika Senahida Halilovića iz 2017. godine i Bosanski pravopis Refika Bulića iz 2023. godine. Ovaj rad je usmjeren na ekscerpiranje primjera iz ova dva pravopisa s ciljem njihove analize i komparacije kako bi se utvrdio status normiranja segmenta sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi u savremenom bosanskom jeziku. Cilj je istražiti puteve normiranja navedenog pravopisnog fenomena u posljednjim pravopisima standardnog bosanskog jezika, te utvrditi da li u njima postoje neke značajne razlike koje mogu dovesti do različitih upotrebnih praksi u svakodnevnoj pisanoj komunikaciji.

Ključne riječi: *ortografija, pravopis, sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, normiranje*

Uvod

Normiranje jezika važan je i sveobuhvatan proces koji podrazumijeva tri segmenta: popis, opis i propis. Norma književnog jezika proizilazi iz osnovice na kojoj je taj jezik izgrađen. Tako osnovu bosanskog književnog jezika čine novoštokavski ijekavski govori i književnojezička tradicija. Norma književnog jezika data je u gramatikama, rječnicima i pravopisima. Rječnicima se popisuje leksika jednog jezika, gramatikama se opisuju jezički fenomeni, a pravopisima se propisuju ortografska i ortoepska pravila i daju preporuke za pisanu i govorenu upotrebu jezika. Gramatike daju tačan opis glasova, akcenata, oblika, tvorbe riječi i rečenica, dok pravopis opisuje pravila pisanja u književnom jeziku. Gramatike i pravopisi neposredno normiraju jezik, dok rječnici jezik normiraju posrednim putem (v. Jahić, Palić, Halilović, 2000:68).

Radovanović (1986) navodi da se svaki prirodni jezik u pravilu može normirati te da se za njega mogu propisati pravila kako bi se njime trebalo govoriti i pisati u njegovim

komunikacijskim i stvaralačkim ulogama. Ukupnost tih pravila predstavlja jezičku normu. Tako jezička norma obuhvata ortografsku normu (pravila pisanja), ortoepsku normu (pravila izgovaranja), morfološku normu (pravila građenja riječi i gramatičkih oblika), sintaksičko-semantičku normu (pravila obrazovanja rečenica), te leksičku normu (pravila upotrebe riječi). Norma jezika, dakle, zahvata sve jezičke nivoe, uključujući tu i govoreni i pisani vid ispoljavanja jezika, pa zadire i u sve oblasti njegove gramatike. U tom smislu, ortografska norma se ostvaruje normativnim pravopisom, dok se ostale pobrojane norme propisuju normativnim gramatikama i normativnim rječnicima (Radovanović, 1986:186)

U *Gramatici srpskoga jezika* (1992) se navodi da se pod nazivom pravopis (ortografija) najčešće podrazumijeva sistem pravila u pisanju kojima se propisuju jednoobrazni načini upotrebe pisanih (grafijskih) znakova – slova (grafema), interpunkcijskih znakova, skraćenica i dr. Osim toga, isti termin može značiti i sam način pisanja (Stanojčić, Popović, 1992:25).

S obzirom na sve navedeno, da se zaključiti da je pravopis jednog jezika jedno od ključnih sredstava za pravilno i tačno komuniciranje, i pravilno i tačno razumijevanje standardnog jezika. Jezik je živa struktura, podložan je stalnim promjenama uvjetovanim raznim društvenim prilikama te je iz tog razloga potrebno pratiti jezičke promjene i relevantnu literaturu.

U bosanskom jeziku u zadnjih nekoliko godina objavljena su dva pravopisa, i to *Pravopis bosanskoga jezika* Senahida Halilovića u izdanju Slavističkog komiteta 2017. godine i *Bosanski pravopis* Refika Bulića u izdanju Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli 2023. godine. Ovaj rad je usmjeren na ekscerpiranje primjera iz ova dva pravopisa s ciljem njihove analize i komparacije kako bi se utvrdio status normiranja segmenta sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi u savremenom bosanskom jeziku. Cilj je istražiti puteve normiranja navedenog pravopisnog fenomena u posljednjim pravopisima standardnog bosanskog jezika, te utvrditi da li u njima postoje neke značajne razlike koje mogu dovesti do različitih upotrebnih praksi u svakodnevnoj pisanoj komunikaciji.

Na samom početku istraživanja se može uočiti jedna ključna razlika. U *Pravopisu bosanskoga jezika* Senahida Halilovića uz sastavljeno i rastavljeno pisanje, kao i uz sve druge pravopisne segmente se navode *pravopisna pravila*, dok se u *Bosanskom pravopisu* Refika Bulića navode *pravopisne preporuke*. U *Rječniku bosanskog jezika* (2007) pojam *pravilo* je definiran kao propis ili odredba o načinu rada ili ponašanja, dok se pojam *preporuke* definira kao povoljno usmeno ili pismeno mišljenje o kome; savjet. To znači da se *Pravopisom bosanskoga jezika* Senahida Halilovića daju jasne odredbe i upute na koji način se trebaju

koristiti pravopisna pravila, dok se *Bosanskim pravopisom* daje povoljno mišljenje o pravopisnim odrednicama uz preporuku za baš takvu njihovu upotrebu, što dalje znači da bi bilo dobro tim se odrednicama koristiti na preporučeni način, ali bez obavezujućeg elementa.

Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi

Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi u bosanskom jeziku podrazumijeva pisanje složenica (kada dvije ili više riječi zajedno razvijaju novo značenje, te se smatraju novom riječi), polusloženica (kada dvije riječi zadrže nešto od svoje posebnosti), kao i odvojeno pisanje riječi (kada svaka riječ u potpunosti zadržava svoje zasebno značenje).

U *Pravopisu bosanskoga jezika* (2017:30) na samom početku poglavlja o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi navode se opće postavke rastavljenog pisanja riječi, kao i pisanja složenica i polusloženica. Također, navodi se pet kriterija prema kojima se zaključuje da li je ili nije grupa riječi prerasla u složenicu.

S druge strane, *Bosanski pravopis* (2023:146) pored općih informacija o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi (kao i u *Pravopisu bosanskoga jezika*) nudi i nešto opširniji stručni prikaz fenomena sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi u bosanskome jeziku.

U oba pravopisa pravila i preporuke su podijeljeni u potpoglavlja ovisno o tome kojoj vrsti riječi pripadaju, te će se i u ovom radu tako posmatrati i analizirati. Te grupe su: imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi, glagoli, prilozi, prijedlozi, riječce, veznici i uzvici.

Imenice

U *Pravopisu bosanskoga jezika* Senahida Halilovića i u *Bosanskom pravopisu* Refika Bulića za sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica mogu se pronaći uglavnom identična pravila i preporuke. Imeničke složenice nalazimo u sljedećim slučajevima i pravilima¹:

- u *Pravopisu bosanskoga jezika* imeničke složenice tvorene slaganjem bez interfiksa: *blagdan*, *crvenperka*, *duhankesa*, pomoću interfiksa -o-: *basnopolisac*, *glavobolja*, *robovlasnik*, *romanopolisac* ili srastanjem: *domazet*, *genralmajor*, *kalcijkarbonat* (PBJ, 93 – 95, 97), a u *Bosanskom pravopisu* imeničke složenice sa i bez interfiksa sa imeničkom osnovom u prvom dijelu: *čovjekoljubac*, *krajolik*, *duhankesa*, *bubašvaba* (BP, 339), pridjevskom osnovom u prvom dijelu: *bjelobrk*, *debelokožac*, *blagdan*, *zlodjelo* (BP, 340), brojnom osnovom u prvom dijelu: *dvovlašće*, *petoljetka*, *stonoga*, *tročtvrtnika* (BP, 341), zamjeničkom osnovom u prvom dijelu: *nikogović*, *samopouzdanje*, *svemoć*, *sveznanje*

¹ Pored navedenih primjera u zagradama će se navoditi broj pravila u oba pravopisa.

(BP, 343), glagolskom osnovom u prvom dijelu: *cjepidlaka, kažiprst, probisvijet, razbibriga, nazovipisac* (BP, 344) i priloškom osnovom u prvom dijelu: *polumjesec, maloljetnik, mnogostrukost, višeboj* (BP, 345);

- složenice sa prefiksoidom ili prefiksom obično stranoga porijekla u prvome dijelu: *aeroklub, ekoselo, kvazimajstor, pseudonauka, neurohirurg* (PBJ, 96 i BP, 346);
- složenice sa sastavnicom *auto, foto i radio* u prvome dijelu riječi: *autobiografija, autocesta, fotokopija, fotoklub, radioaktivnost, radioaparati* (PBJ, 99 i BP, 348);
- složenice stranoga porijekla (posuđenice): *rokenrol, šperploča, oldtajmer, tipfeler* (PBJ, 98 i BP 347);
- pojedina geografska imena nastala srastanjem dviju riječi: *Budimpešta, Carigrad, Zelengora, Višegrad* (PBJ, 111 i BP, 358);
- složeni nazivi stanovnika naseljenih mjesta, država, kontinenata i sl.: *Banjalučanin, Bjelorus, Južnoamerikanac, Novopazarac* (PBJ, 115 i BP, 361);
- nazivi *Afroamerikanac* (Amerikanac afričkog porijekla) i *Angloamerikanac* (Amerikanac engleskog ili evropskog porijekla) (PBJ, 116 i BP, 362);
- složena prezimena nastala srastanjem imena i počasnih naslova uz njih: *Hadžibajrić, Bećirbašić, Hadžiefendić* (PBJ, 117 i BP, 363);
- lična imena, nadimci, hipokoristici i dr. u čijem su sastavu riječi kao *aga, beg i sl.*: *Avdaga, Hamdibeg, Mustajbeg, Hasanaginica, Omerbegovica* (PBJ, 119 i BP, 372);
- imeničke složenice sa odričnom riječcom *ne* koja negira ono što imenica označava: *nebriga, nečovjek, nevrijeme, neslaven, neprimjerenost* (PBJ, 110 i BP, 349).

Imeničke polusloženice, odnosno pisanje sa crticom, nalazimo u sljedećim slučajevima i pravilima u analiziranim pravopisima:

- jedan pojam sastavljen od dviju općih imenica, od kojih se prva u tom kontekstu ne mijenja i predstavlja odredbeni član: *akšam-cvijet, bajram-namaz, veš-mašina, ekspres-restoran, rang-lista, remek-djelo, sahat-kula, gol-razlika* (PBJ, 106 i BP, 382);
- pojedina geografska imena u kojima oba člana čuvaju svoj akcenat: *Mrkonjić-Grad, Herceg-Novi, Skender-Vakuf, Kotor-Varoš, Šar-planina* (PBJ, 112 i BP, 358);
- naziv *Anglo-Amerikanci* (Englezi i Amerikanci) (PBJ, 116 i BP, 362);
- titule, zvanja i počasni naslovi iza ličnog imena, pri čemu titula zadržava promjenu, a ime je gubi: *Smail-aga, Siri-baba, Salih-baša, Mehmed-beg, Safvet-beg* (PBJ, 118 i BP, 364);
- negacija kojom se izražava potpuno odsustvo nečega ili se posebno ističe drugi dio riječi: *ne-bitak, ne-ja, ne-svijet* (PBJ, 110 i BP, 350);

- pojmovne cjeline sa slovom ili simbolom u prvome dijelu: *A-vitamin, alfa-zraci, Rh-faktor, C-dur, e-adresa* (PBJ, 104 i BP, 387);
- imenice *radio* i *televizija* ukoliko su ravnopravni članovi unutar zajedničke ustanove: *Radio-televizija Bosne i Hercegovine* (PBJ, 101 i BP, 352);
- imenice *auto* i *moto* u nazivima ustanova, manifestacija i dr.: *Auto-moto savez Bosne i Hercegovine, auto-moto trka, auto-moto servis* (PBJ, 102 i BP, 353);
- dvostruka prezimena mogu se pisati sa i bez crtice: *Nasiha Kapidžić-Hadžić, Vesna Marić Sokolija* (PBJ, 124 i BP, 379);
- deklinacija promjenjivog počasnog naslova, oznake zanimanja, srodstva i dr. koji stoje uz ime: *sultana Bajazida i sultan- Bajazida, tete Ane i teta-Ane* (PBJ, 122 i BP, 375).

Odvojeno pisanje kod imenica susrećemo u sljedećim slučajevima i pravilima:

- imena ustanova koje u svom sastavu imaju imenice *radio* i *televizija*: *Televizija Bosne i Hercegovine, Radio Mostar* (PBJ, 101 i BP, 351);
- nepromjenjivi pridjevi uz imenice s kojima čine jednu pojmovnu cjelinu: *gala ručak, super benzin, mini suknja, retro moda, tabu riječi, reš krompir* (PBJ, 103, 109 i BP, 355);
- pojmovne imeničke cjeline u kojima prva imenica ima šire, a druga uže značenje: *kamen temeljac, nastavnik pedagog, grad domaćin, žena predsjednica* (PBJ, 108 i BP, 357);
- osamostaljšivanje nesamostalnih dijelova u nabranjanju više složenica: *auto i motoklubovi, žiro i tekući račun, foto i videomontaža, avio i vozne karte* (PBJ, 102 i BP, 354);
- strana geografska imena kod kojih je prvi član nepromjenjiv: *Abu Dabi, San Marino, Sankt Moritz, Rio Grande* (PBJ, 113 i BP, 359);
- pojedina geografska imena u kojima oba člana zadržavaju svoju promjenu: *Bijelo Polje, Gornji Vakuf, Stari Grad, Bosanski Brod* (PBJ, 114 i BP, 358);
- dvostruka imena (ime i nadimak): *Miroslav Mika Antić, Musa Ćazim Ćatić, Ivan Goran Kovačić, Asim Ferhatović Hase* (PBJ, 123 i BP, 376);
- nepromjenjivi nazivi zvanja i počasni naslovi koji stoje ispred imena ili drugog naslova u svom osnovnom značenju: *bekri Mujo, hadži Ibrahim, don Zvonko, efendi Mita* (PBJ, 121 i BP, 374) ili kao sastavni dio imena: *Kara Mustafa, Don Karlos, Uzun Hava, Hadži Lojo* (PBJ, 120 i BP, 373);
- promjenjivi počasni naslovi, oznake zanimanja, srodstva i dr. koji stoje uz ime: *sultan Bajazid, doktorica Sedina Bosankić, Sulejman hafiz Bugari* (PBJ, 122 i BP, 367-370, 375).

U *Pravopisu bosanskoga jezika* bilježi se nekoliko pravila koja se ne tretiraju u *Bosanskom pravopisu*:

- složenice sa nesamostalnim drugim dijelom: *motocikl, aerodrom, radioskopija* (PBJ, 100);
- povezivanje crtom prezimena, imena ili nadimaka više autora nekog djela ili više učesnika u bilo kakvoj saradnji: *roman Osmana – Aziza, vlada Cvetkovića – Mačeka* (PBJ, 125);
- rastavljeno pisanje dvočlanih arapskih imena: *Ibn Sina, Abdullah b. Abbas* (PBJ, 126);
- polusloženičko pisanje arapskih prezimena sa određenim članom: *Abdul-Muttalib, al-Abbas* (PBJ, 126).

U *Bosanskom pravopisu* nailazimo i na nekoliko novih preporuka vezanih za sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica:

- brojna sastavnica napisana brojkom u prvome dijelu odvojena crticom od drugog dijela riječi: *80-godišnjak, 50-godišnjica, 6-brzinac* (BP, 342);
- polusloženičko pisanje višečlanih pojmova u kojima je na prvome mjestu vlastita imenica ili zaštićeni naziv brenda: *Analgin-tableta, Kiki-karamela, Samsung-mobitel* (BP, 382);
- odvajanje crticom prefiksa i prefiksoida od skraćenica s kojima čine pojmovnu cjelinu: *super-G, anti-COVID, eko-WC* (BP, 383), kao i od općih i vlastitih imenica s kojima čine pojmovnu cjelinu: *eks-Jugoslaven, turbo-folker, nadri-Švedanin* (BP, 384);
- polusloženičko pisanje veze imenice i broja dva / dvije kojima se označava približna količina nečega: *dan-dva čekanja, godina-dvije rada, kilogram-dva šećera, mjesec-dva odmora* (BP, 390);
- odvojeno pisanje dvočlanih pojmova koji su oznake brenda: *Disk limovi, Milka čokolada, Konjuh stolovi, Minas kahva, Orijent ekspres* (BP, 356);
- odvojeno pisanje članova odredbenih sintagmi sa stilski obilježenim redom riječi: *Tuzla grad, Brčko distrikt, Majevica planina, Spreča rijeka* (BP, 356);
- odvojeno pisanje dvočlanih geografskih i drugih imena čiji je prvi član u obliku genitiva i ostaje nepromjenjiv: *Atlagića Zlata, Despića kuća, Morića han* (BP, 360).

Kada su u pitanju očigledne razlike u pravilima i preporukama za sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica, uočeno je da se u *Pravopisu bosanskoga jezika* složene skraćenice, koje se posmatraju kao nepromjenjive odredbe, odvajaju crticom od imenice uz koju stoje i s kojom čine pojmovnu cjelinu: *RTV-program, TV-emisija, TV-antena* (PBJ, 104), dok se u *Bosanskom pravopisu* navodi da se složene skraćenice i imenice koje označavaju jednu pojmovnu cjelinu ne odvajaju crticom: *TV program, SMS poruka, NBA liga, USB memorija, PEN centar, WC školjka* (BP, 385). Nije dato nikakvo posebno pojašnjenje

rastavljenog pisanja ovakvih riječi. Međutim, uzevši u obzir pravilo gdje se prefiksoidi odvajaju crticom od skraćenica s kojima čine cjelinu (BP, 384), logično bi bilo da se takve skraćenice odvajaju crticom i od riječi koja dolazi nakon njih. To bi značilo da treba preferirati pisanje ovakvih riječi na način kako je to dato u *Pravopisu bosanskoga jezika*.

Također, u *Bosanskom pravopisu* preporučeno je polusloženičko pisanje naziva namaza: *sabah-namaz*, *džuma-namaz* (BP, 381), dok se u *Pravopisu bosanskoga jezika* dozvoljava i polusloženičko i rastavljeno pisanje naziva namaza: *dženaza-namaz* i *dženaza namaz* (PBJ, 107).

Može se zaključiti da nema značajnih razlika u pravilima i preporukama u ova dva pravopisa kada je u pitanju sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica. Generalno gledajući, *Bosanski pravopis* je nešto sveobuhvatnije tretirao pojedine segmente ovog pravopisnog fenomena (npr. tvorbene aspekte složenica, pisanje imena i prezimena u različitim varijacijama) i samim time ponudio i veći broj primjera, naročito onih aktuelnih, što je i logično budući da je tek nedavno ugledao svjetlo dana. Međutim, ostaje jedna nedosljednost u preporukama *Bosanskog pravopisa* koja se odnosi na polusloženičko pisanje višechlanih pojmova u kojima je na prvome mjestu vlastita imenica ili zaštićeni naziv brenda, npr. *Analgin-tableta*, *Kiki-karamela*, *Samsung-mobitel* (BP, 382) i odvojeno pisanje dvočlanih pojmova koji su oznake brenda, npr. *Milka čokolada*, *Konjuh stolovi*, *Minas kahva* (BP, 356). Nije jasno definirano zašto se za isti fenomen preporučuju dva različita načina pisanja, što može dovesti do nedoumica u pisanju sličnih primjera koji nisu navedeni u pravopisu.

Pridjevi

Kada se analizira sastavljeno i rastavljeno pisanje pridjeva u *Pravopisu bosanskoga jezika* Senahida Halilovića i u *Bosanskom pravopisu* Refika Bulića uočljiva su opet uglavnom identična pravila i preporuke.

Pridjevske složenice nalazimo u sljedećim slučajevima i pravilima:

- u *Pravopisu bosanskoga jezika* pridjevske složenice tvorene slaganjem *brzonog*, *jugozapadni*, *sedmokrak*, *tankoćutan* (PBJ, 133), a u *Bosanskom pravopisu* pridjevske složenice sa imeničkom osnovom u prvom dijelu: *častoljubiv*, *ljubopitljiv*, *putopisni*, *srceparajući* (BP, 392), pridjevskom osnovom u prvom dijelu: *bjelogorični*, *imovinskopravni*, *plavokos*, *pravolinijski* (BP, 393), brojnom osnovom u prvom dijelu: *dvodecenijski*, *osmogodišnji*, *šezdesetpostotni*, *trocijevni* (BP, 394), zamjениčkom osnovom u prvom dijelu: *kojekakav*, *samoljubiv*, *svakojak*, *sveprisutan* (BP, 395), priloškom osnovom u prvom dijelu: *brzohodan*, *maloljetan*, *takozvan*, *višeznačan* (BP,

396), kao i pridjevi prefiksarne tvorbe: *irelevantan, makroekonomski, prijevremeni* (BP 391);

- pridjevi prefiksarne tvorbe: *amoralan, bezglasan, itekakav, polupismen, makroekonomski, veletrgovinski, transmisijski* (PBJ, 127 i BP, 391);
- pridjevi sa riječcom ne: *nedorastao, neuvehla, neistruhla, nestručan, nesumnjiv, neotesan, nesvakidašnji* (PBJ, 127 i BP, 401, 402);
- superlativ pridjeva: *najjasniji, najljepša, najslade, najjednostavniji* (PBJ, 129 i BP, 400);
- složeni pridjevi izvedeni od dvočlanih geografskih naziva: *njujorški, bosanskobrodski, srednjobosanski, austorugarski, kotorvaroški, hercegnovski* (PBJ, 130 i BP, 397, 398);
- složenice u tvorbenoj vezi s dvjema riječima: *književnojezički* (< književni jezik), *naučnoistraživački* (< naučno istraživanje), *književnoteorijski* (< književna teorija) *bosanskohercegovački* (< Bosna i Hercegovina) (PBJ, 132 i BP, 393).

Polusloženičko pisanje pridjeva u analiziranim pravopisima susrećemo u sljedećim slučajevima:

- spojevi dva ili više pridjeva u koji nisu odredba i dopuna jedan drugome nego su u ravnopravnom odnosu: *bosansko-hercegovački, crno-bijela (ploča), bosansko-japanski (rječnik), političko-ekonomska uvjetovanost* (PBJ, 131 i BP, 405);
- prisvojni pridjevi na –ov / -ev, -in izvedeni od vlastitih imena i titula / zvanja koji dolaze uz njih: *Husein-kapetanov, Omer-pašin, Husrev-begov, Derviš-pašin* (PBJ, 136 i BP, 404).

Odvojeno pisanje kod pridjeva nalazimo u sljedećim slučajevima i pravilima:

- riječca ne uz glagolske pridjeve i priloge koji se ne upotrebljavaju u pridjevskoj funkciji (zanijekani glagolski pridjevi i prilozi): *ne hrđajući (nego otporan), ne pročitana (nego naučena)* (PBJ, 128 i BP, 415);
- spojevi u kojima sastavnice zadržavaju svoj akcenat: *malo poznat, jedva čujan, vrlo dobar, veoma nadaren* (PBJ, 134 i BP, 419);
- reduplicirani pridjevi: *nov novcat, cijel cjelcat, zdrav zdravcat* (PBJ, 134 i BP, 418).

U oba pravopisa bilježi se i pravilo pisanja crte kod prisvojnih pridjeva koji su u tvorbenoj vezi sa više prezimena koautora nekog djela ili učesnika bilo kojeg oblika saradništva: *Osman – Azizov roman, Jahić – Halilović – Palićeva Gramatika bosanskoga jezika, Cvetković – Mačekova vlada* (PBJ, 137 i BP, 414)

U *Bosanskom pravopisu* nailazimo i na nekoliko novih preporuka vezanih za sastavljeno i rastavljeno pisanje pridjeva:

- pridjevske složenice na -ski tvorene prefiksima i prefiksoidima pseudo-, nazovi-, nadri-, eks- i super- dodanim na ime naroda, plemena, etničke grupe i sl.: *eksjugoslavenski, pseudoalbanski, superbosanski* (BP, 403);
- pridjevke složenice s brojnom sastavnicom napisanom brojkom: *80-godišnjakov, 3-cijevni, 1000-godišnji* (BP, 406);
- prisvojni pridjevi koji su u tvorbenoj vezi sa imenima naroda i sl. ispred kojih dolaze prefiksoidi pseudo-, nazovi-, nadri-, eks- i super-: *pseudo-Albančev, nazovi-Bošnjakov, nadri-Švedaninov* (BP, 407);
- pridjevi izvedeni od slova ili simbola te skraćenica i imenica: *A-negativan, F-durski, COVID-negativan, d-molski* (BP, 408);
- pridjevi izvedeni od složenih skraćenica i zaštićenih marki proizvoda: *NATO-ov, MUP-ov, UNESCO-ov, ZAVNOBiH-ovi, BMW-ov, SONY-ev* (BP, 409);
- ustaljene veze pridjeva, glagolskog pridjeva trpnog i pridjevskih zamjenica kojima se kazuje osobina nečega: *izgubljeno-nađeno, kakav-takav, mlada-luda, oteto-prokleta, taknuto-maknuto* (BP, 410);
- pisanje pridjeva prefiksne tvorbe u specifičnim slučajevima (naglašavanje, stilski razlozi i sl.): *ne-metafizički, ne-lijep, pre-sladak* (BP, 412 i 413).

Primijetno je i u sastavljenom i rastavljenom pisanju pridjeva da uopće nema značajnih razlika među analiziranim pravopisima. U *Bosanskom pravopisu* bilježi se nešto veći broj pravila, jer su npr. uzeti različiti tvorbeni principi i raspoređeni u zasebna pravila. Ipak, u oba pravopisa primijetno je da se veći broj pravila pisanja pridjeva referira na pisanje imenica s kojima su pridjevi u tvorbenoj vezi. Također, u *Bosanskom pravopisu* se pravila pisanja pridjeva, i kasnije priloga, sistematiziraju prema tome da li se odnose na složeničko (sastavljeno), polusloženičko (sa crticom), rastavljeno ili pisanje s crtom. Šteta je što ovaj princip nije iskorišten u davanju pravila pisanja svih drugih vrsta riječi, jer bi pravila bila preglednija, sistematičnija i logički povezana.

Zamjenice

U sastavljenom i rastavljenom pisanju zamjenica bilježe se, također, istovjetna pravila i preporuke u oba pravopisa. Zamjeničke složenice nalazimo u sljedećim slučajevima:

- neodređene, odrične i opće zamjenice nastale slaganjem: *gdjekoji, ikakav, koješta, niko, neko, ništa, poneko, svašta, kogod, štagod* (PBJ, 138, 143, 145 i BP, 420, 421);

- zamjenica *ništa* u imeničkom značenju u zavisnim padežima uz prijedloge: *Od ničega se ne može napraviti nešto. Pretvoren je u ništa.* (PBJ, 141 i BP, 422);

Rastavljeno pisanje kod zamjenica nalazi se u većini pravila i preporuka zajedničkih za oba pravopisa:

- neodređene i odrične zamjenice s prefiksima *i-* i *ni-* u zavisnim padežima s prijedlozima: *i od koga, i o čemu, ni za šta, ni od čega, ni u čemu* (PBJ, 139 i BP, 422);
- različiti intenzifikatori (*i, ma, makar, po, put, god*) ili odrične riječce (*ne, ni*) uz upitno-odnosne zamjenice: *Pitaju i ko je, i što je, i čiji je, i kakav je, i koliki je. Po koji put ponavljam jedno te isto? Dobrodošao je ko god dođe i što god donese.* (PBJ 140, 142, 144, 146, 147 i BP 424);
- prijedlozi uz zamjenice i zamjeničke enklitike: *za me, uza se, sa mnom, preda mnom, uza nj, za se, preko koga* (PBJ, 148 i BP, 427);
- riječi *bilo, ma, makar, put* uz zamjenice s kojima čine značenjsku cjelinu: *bilo čiji, koji bilo, čiji bilo, ma ko, ma šta, makar kakav, svaki put* (PBJ, 149 i BP, 425);
- značenjske cjeline sa zamjениčkom enklitikom i riječima *drago* i *bogzna*: *ko mu drago, šta mu drago, bogzna ko, bogzna kakav* (PBJ, 149.; BP, 426).

Polusloženičko pisanje zamjenica zastupljeno je sa samo jednom preporukom i to u *Bosanskom pravopisu*, a tiče se pisanja odrične riječce *ne* uz zamjenice u slučajevima naročitog isticanja odsustva nečega: *ne-ja, ne-svoj, ne-tvoje*. (BP, 428) U *Bosanskom pravopisu* navedeno je i pravilo složeničkog pisanja arhaičnih oblika zamjenica *kojino, kojano, kojeno, štono* (u značenju *koji, koja, koje, što*) koje se mogu upotrebljavati kao stilemi. (BP, 423)

U *Pravopisu bosanskoga jezika* nailazimo na pravilo koje upućuje na nužnost razlikovanja prijedložko-zamjениčkih spojeva, kao npr. *uz to, za to, s toga, po tom, u to, pri tom(e)* od složenih priloga nastalih srastanjem prijedloga i zamjenice, kao npr: *zato, stoga*. (PBJ, 150)

Može se zaključiti da je sastavljeno i rastavljeno pisanje i zamjenica u oba pravopisa obrađeno na vrlo sličan način bez ikakvih razlika. Ovaj put u *Pravopisu bosanskoga jezika* nailazimo na nešto veći broj pravila uvjetovan razuđenošću tvorbenih principa prisutnih kod pojedinih zamjenica, a koji su u *Bosanskom pravopisu* objedinjeni u zajedničke preporuke.

Brojevi

Sastavljeno i rastavljeno pisanje brojeva obrađeno je, također, istovjetnim pristupom u oba pravopisa. Brojne složenice susrećemo u sljedećim pravilima i preporukama:

- glavni i redni brojevi od 11 do 19, te desetice i stotice tvorene brojevima od 2 do 9: *jedanaest, devetnaest, četrnaesti, sedamnaesti, dvadeset, šezdeset, trideseti, pedeseti, šeststo, devetsto, četrinstoti, sedamstoti*, (PBJ, 151, 152 i BP, 429, 430);
- višestoljetni brojevi u bankovnom poslovanju: *devethiljadasedamstošezdesetosam, devetmillionadevetstotrideseptpetisućacetiristočetridesetdva* (PBJ, 160 i BP, 433.);
- multiplikativni brojevi (brojni prilozi) izvedeni od glavnih brojeva *jedan, dva* i *tri* i riječi *put*: *jedanput, dvaput, tripud* (PBJ, 155 i BP 442).

Polusloženičko pisanje brojeva u oba pravopisa nalazimo u pisanju veze dva broja, brojnih imenica ili brojnih pridjeva kojima se označavaju približne ili neodređene vrijednosti: *dva-tri, deset-dvadeset, dva-tripud, dvoje-troje, četvero-petero, peterica-šesterica, petina-šestina*; tako i *stotinu-dvije*, kao i pisanju veze imenice na prvom i broja na drugom mjestu: *sahat-dva, dan-dva, mjesec-dva, ljeto-dva, godinu-dvije, stoljeće-dva, riječ-dvije* (PBJ, 154 i BP, 441).

Rastavljeno pisanje kod brojeva bilježi se u sljedećim pravilima i preporukama:

- višestoljetni glavni i redni brojevi: *pet stotina, dvadeset jedan, devetsto pedeset treći, dva miliona sedamsto šezdeset hiljada trista dvadeset osmi* (PBJ, 158, 159 i BP, 432);
- riječ *put* uz redne brojeve: *treći put, hiljaditi put, sedmi put, stoti put* (PBJ, 156 i BP, 444);
- oblik *puta* uz glavne brojeve: *tri puta, sto puta, hiljadu puta* (PBJ, 157 i BP, 443);
- brojni izrazi sa *sva, sve* na prvom i broja na drugom mjestu: *sva tri, sve četiri, svih pedeset, svima dvadeset trojici* (PBJ, 161 i BP, 447);
- brojni izrazi s prilogom *po* u značenju pola: *dva i po, deset i po, osamdeset jedan i po, dvije i po hiljade* (PBJ, 157 i BP, 446).

U *Bosanskom pravopisu* nailazimo i na nekoliko preporuka kojih nema u *Pravopisu bosanskoga jezika*:

- pisanje crtice uz brojeve: *75-erica, 33-ojica, 38-časovno, 45-minutni, 20-ak, 24-eri, 82-oje, 4-sobni, 10-erac, 23-spratni, 30-ih, 1980-im* (BP, 438-440);
- rastavljeno pisanje riječca *po* s distributivnim značenjem uz brojeve, brojne imenice i brojne pridjeve: *po jedan, po dva, po sedam, po drugi, po četverica* (BP, 445).

U sastavljenom i rastavljenom pisanju brojeva uočena je i jedna razlika u analiziranim pravopisima. Naime, u *Pravopisu bosanskoga jezika* brojne imenice se pišu sastavljeno:

četrdesetpeterica, dvadeseterica, petnaestina, tridesettrećina (PBJ, 153), dok se pisanje brojnih pridjeva i zbirnih brojeva ne spominje u pravilima niti navodi u primjerima. S druge strane, u *Bosanskom pravopisu* se brojne imenice, kao i zbirni brojevi i brojni pridjevi koji su izvedeni od višestolanih brojeva pišu rastavljeno: *sedamdeset peterica, pedeset osmero, dvadeset dvoji* (BP, 436) po uzoru na rastavljeno pisanje glavnih višestolanih brojeva, što je potpuno opravdano i ne uzrokuje dileme i nedoumice. U tom kontekstu, bolje je pisati navedene riječi na način kako je to predloženo u *Bosanskom pravopisu*. S druge strane, zbirni brojevi, brojne imenice i brojni pridjevi izvedeni od osnove brojeva od 2 do 20, i ostalih desetica kao i druge imenice i pridjevi izvedeni od višestolanih brojeva pišu se kao složenice: *tridesetoro, dvadeseterica, petnaesteri, deseterac, dvjestotinjak, tročetrvtinski, petocifren, dvadesetsedmomartovski* (BP, 435 i 437)

Glagoli

Sastavljeno i rastavljeno pisanje glagola u oba pravopisa tretira istovjetna pravila i preporuke. Glagolske složenice susreću se u sljedećim pravilima i preporukama:

- glagoli prefiksarne tvorbe: *izgovoriti, napisati, prestići, mimoići, uzdići, deblokirati, fotografirati, pseudodemokratizirati, psihoanalizirati, termoizolirati* (PBJ, 162 i BP, 448);
- glagoli sa riječcom *ne* koja ne označava negaciju: *nestati, nestajati, nedostati, nedostajati, negodovati, nenavidjeti* (PBJ, 163 i BP, 450);
- riječca *ne* sa enklitičkim oblicima prezenta glagola htjeti i riječca *ni* sa enklitičkim oblicima prezenta glagola biti: *neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće, nisam, nisi, nije, nismo, niste, nisu* (PBJ, 164 i BP, 451, 452);
- riječca *ne* u oblicima imperativa: *nemoj, nemojmo, nemojte* (PBJ, 165 i BP, 454);
- odrični oblici glagola imati: *nemam, nemaš, nemadoh, nemajući* (PBJ, 166 i BP, 453);
- popridjevljeni glagolski pridjevi i glagolski prilog sadašnji sa riječcom *ne* kao prefiksom: *nepročitana knjiga, nepokrivena kuća, neuređen prostor, nezrelo voće* (PBJ, 168 i BP, 457).

Pisanje sa crticom kod glagola nalazimo u oba pravopisa u pisanju izraza nastalih vezivanjem dvaju glagolskih oblika bliskog ili suprotnog značenja *hoću-neću, okreni-obrni, rekla-kazala, povuci-potegni, pamti-vrati, uzmi-ostavi* (PBJ, 175 i BP, 462).

Pravila rastavljenog pisanja kod glagola susrećemo u sljedećim slučajevima:

- odrična riječca *ne*: *ne čuti, ne slušam, ne želim, ne bih volio, ne čuvši* (PBJ, 167 i BP, 455);

- enklitički oblici pomoćnih glagola u složenim glagolskim oblicima: *pisala sam, pjevat ću, ne bih pisao, budeš učio* (PBJ, 169-174 i BP, 458-461).

U *Bosanskom pravopisu* nailazimo i na preporuku složeničkog pisanja glagola izvedenih prema glagolima iz drugih jezika i glagola tvorenih od složenih skraćenica: *daunloudovati, esemesati, pedeefovati*. (BP, 449)

Može se vidjeti da je sastavljeno i rastavljeno pisanje glagola u potpunosti ujednačeno u analiziranim pravilima uz dodato skretanje pažnje na pisanje glagolskih neologizama u *Bosanskom pravopisu*. U prezentiranju pisanja glagola naročita pažnja u oba pravopisa usmjerena je na pravila pisanja futura u različitim varijantama njegove tvorbe i pojavnosti bez razlika u pravilima i preporukama.

Prilozi

U pisanju priloga izdvajaju se, također, pravila složeničkog, polusloženičkog i rastavljenog pisanja. U oba pravopisa naglašava se kako je u bosanskom jeziku sastavljeno i rastavljeno pisanje priloga ozbiljno ortografsko pitanje, budući da je izrazito izraženo kolebanje u razlikovanju složenih priloga (koji se pišu sastavljeno) i priloških izraza (koji se pišu rastavljeno). Vrlo često kontekst je element na osnovu kojeg se određuje da li je u nekom konkretnom slučaju riječ o složenom prilogu ili priloškom izrazu.

Složeničko pisanje priloga bilježi se u sljedećim primjerima:

- prilozi prefiksalne tvorbe u kojima se prijedlozi i riječce pojavljuju kao prefiksi, pored drugih prefiksa i prefiksoida: *donedavna, ponovo, unaokrug, nijednom, poludesno, najposlije, iskosa, načisto* (PBJ, 178-180 i BP, 464, 468, 470);
- prilozi sufiksalne tvorbe: *ležečke, žmirečke, nehotice, kudgod, doklegod, danas, trkom, jesenas, moćno* (PBJ, 178, 184 i BP, 464-467).

Pisanje priloga sa crticom nalazimo u pisanju priloških izraza sastavljenih od dva priloga suprotnog ili korelativnog značenja: *amo-tamo, bara-bara, manje-više, koliko-toliko, navrat-nanos, zbrda-zdola*, kao i u pisanju drugih izraza sa priloškim značenjem: *cik-cak, dan-danas, malo-pomalo, non-stop* (PBJ, 185 i BP, 472, 473).

Rastavljeno pisanje odnosi se na priloške izraze čije sastavnice nisu srasle: *do u beskraj, kuda mu drago, po nekiput, što manje, kako mu volja, kako nam bude, ma koliko, ma kako, do večeras, do sinoć, od jučer, k tome, o klin, u se, mimo kuće, kako mu volja* (PBJ, 186, 187 i BP, 474, 478).

Pravila i preporuke u oba pravopisa ukazuju na činjenicu da je sastavljeno i rastavljeno pisanje priloga uvjetovano kontekstom i da se ne mogu izvući generalna pravila koja će važiti

u svim takvim slučajevima. Najreprezentativniji su naporedo dati primjeri sastavljenog i rastavljenog pisanja uz navođenje konteksta, koji na očigledan način korisniku pomažu da razumije ovu pravopisnu problematiku (v. PBJ, 181 i BP, 480).

Prijedlozi

Sastavljeno i rastavljeno pisanje prijedloga, sudeći po broju pravila i preporuka, predstavlja uređeno pitanje, bez neslaganja i dilema. U oba pravopisa izdvajaju se složeni prijedlozi koji nastaju srastanjem dviju sastavnica (dva prijedloga ili prijedlog i imenica): *ispred, između, iznad, nasred, uoči, zarad, podno, ponad, usred, zarad* (PBJ, 189 i BP, 481). U *Bosanskom pravopisu* navodi se logična činjenica rastavljenog pisanja svih prijedloga od drugih riječi: *blizu tebe, preko brda, za jesenas, za se* (BP, 482). S druge strane, u *Pravopisu bosanskoga jezika* nalazi se pravilo rastavljenog pisanja dvaju prijedloga koji se nalaze jedan uz drugi: *do u zoru, do navrh brda, od po pedeset kilograma, do ispod koljena* (PBJ, 190).

U oba pravopisa skreće se pažnja na razlikovanje pisanja složenih prijedloga od prijedložno-padežnih izraza: *navrh – na vrh, uoči – u oči, umjesto – u mjesto, ususret – u susret, namjesto – na mjesto, ususret – u susret* (PBJ, 189 i BP, 483).

Riječce

Riječce se u *Pravopisu bosanskoga jezika* nalaze u potpoglavlju zajedno sa veznicima, dok su u *Bosanskom pravopisu* odvojene kao zasebno potpoglavlje. U oba pravopisa data su pravila / preporuke pisanja riječce *li*, koja su detaljnija u *Pravopisu bosanskoga jezika*, a podrazumijevaju dva načina pisanja, i to:

- sastavljeno s nepromjenjivim riječima ispred sebe: *kadli, kamoli, akoli* (PBJ, 192 i BP, 488);
- rastavljeno od drugih riječi u upitnom značenju: *da li, idemo li, je li*, u pogodbenim rečenicama: *Načiniš li pogrešan korak, propast će cio plan*, kao i u namjernim rečenicama: *Otišao sam ne bih li je zaboravio* (PBJ, 193 i BP 488).

U *Bosanskom pravopisu* dato je još nekoliko preporuka:

- sastavljeno pisanje složenih riječca: *alahimanet, bilhajr, dabome, dakako, deder, doista, zaista, mubarekosum, tobože, žalibože* (BP, 484);
- sastavljeno pisanje riječca složenih od imperativa i riječca *de* i *deder*: *hajde, hajdeder, hodider, hajte, dodider* (BP, 485);

- rastavljeno pisanje riječce *tik* koja služi za pojačavanje blizine: *tik do, tik pod, tik uz, tik pored* (BP, 486);
- rastavljeno pisanje riječca *god, put, ma, makar*: *dokle god, koliko god, dva puta, prvi put, ma gdje, ma ko, makar ko* (BP, 487).

Također, naglašava se nužnost razlikovanja pisanja složenih riječca (koje se pišu sastavljeno) od ustaljenih izraza (koji se pišu rastavljeno): *akobogda / ako Bog da, nazdravlje / na zdravlje, naime / na ime, ustvari / u stvari* (BP, 489).

Preporuke date u *Bosanskom pravopisu* proširuju pravopisna pitanja pisanja riječca i mimo riječce *li*. Dati su tako primjeri složenih riječca s posebnim akcentom na vjerskoj terminologiji, kao i primjeri arhaičnih oblika imperativa. Upućivanje na rastavljeno pisanje pojedinih riječca može biti zbunjujuće, budući da su se iste tretirale i u prethodnim potpoglavljima, ali su preporuke za pisanje bile nešto drugačije. To se naročito odnosi na pisanje složenih priloga uvjetovano kontekstom.

Veznici

Sastavljeno i rastavljeno pisanje veznika, kako je već navedeno, u *Pravopisu bosanskoga jezika* predstavljeno je zajedno sa pisanjem riječca. U *Bosanskom pravopisu* veznicima se pridružuju i junktori, odnosno sve vrste riječi koje se mogu naći u vezničkoj ulozi. Upitno je koliko ovaj sintaksički fenomen treba biti pravopisno tretiran, budući da je sastavljeno i rastavljeno pisanje svih vrsta riječi zasebno obrađeno, bez obzira na njihovu sintaksičku funkciju.

U oba pravopisa navodi se pisanje veznika kao jedne riječi: *ama, ipak, mada, premda, makar, negoli, ukoliko* (PBJ, 191 i BP, 490). U *Bosanskom pravopisu* navode se i prosti i složeni veznici, dok se u *Pravopisu bosanskoga jezika* navodi nekolicina složenih veznika. Također, u oba pravopisa navodi se i rastavljeno pisanje skupova riječi u vezničkoj funkciji (junktori): *a da, a kamoli, ma dokle, ma šta, osim toga što, samo da, jedino što* (PBJ, 194 i BP 493).

Uzvici

Sastavljeno i rastavljeno pisanje uzvika tretira se samo u *Bosanskom pravopisu*, gdje se navodi da se uzvici obično pišu kao jedna riječ: *apćiha, auh, ciju, ehej, fiju, halo, jao, hop, kuku, kukuriku, mijau, pljas* (BP, 497), pa čak i u onomatopejskim uzvicima gdje se piše više istih suglasnika: *frrrr, bzzzz, zzzz, hrrrr* (BP, 499). Poslusloženičko pisanje uzvika prisutno je

u slučajevima kada se uzvici ponavljaju ili kada različiti uzvici čine cjelinu: *av-av, bla-bla, dum-dum, kre-kre, kvak-kvak, tu-tu* (BP, 498).

Zaključak

Pitanje sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi u *Pravopisu bosanskoga jezika* i *Bosanskom pravopisu* prikazano je na gotovo identičan način. Temeljni principi potpune ili djelimične (ne)sraslosti riječi čine okosnicu složeničkog, polusloženičkog i rastavljenog pisanja svih vrsta riječi. Razlike u pravopisnim rješenjima su minimalne i odnose se samo na pisanje složenih skraćenica uz imenice, kao i pisanje brojnih imenica, brojnih pridjeva i zbirnih brojeva. Također, oba pravopisa upućuju na važnost konteksta kao elementa od kojeg katkada zavisi način pisanja riječi (npr. priloga). *Bosanski pravopis* kroz preporuke daje i neke novine, kojih nema u *Pravopisu bosanskoga jezika*, a koje su veoma korisne i vjerovatno predstavljaju nadogradnju pravila postojećih u *Pravopisu bosanskoga jezika* uvjetovanu iskustvom i ispitivanjem stanja na terenu kod govornika bosanskoga jezika. U tom kontekstu naročito se ističu preporuke za pisanje nekih neologizama, kao i riječi koje u svom sastavu imaju brojku.

Pravopis bosanskoga jezika iz 2017. godine i *Bosanski pravopis* iz 2023. godine trenutno su dva važeća pravopisna priručnika standardnog bosanskog jezika kojima se propisuju načini korištenja jezika sa ortografskog i ortoepskog aspekta. U domenu sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi postojanje ovih dvaju pravopisa neće proizvesti nedoumice i značajne nedosljednosti u pisanju i korištenju jezika.

Literatura i izvori

Izvori

BP Bulić, Refik (2022), *Bosanski pravopis*, Institut za jezik i književnost, Tuzla.

PBJ Halilović, Senahid (2017), *Pravopis bosanskoga jezika*, Slavistički komitet, Sarajevo.

Literatura

Čedić, Ibrahim i dr. (2007) *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo

Jahić, Dževad, Palić, Ismail, Halilović, Senahid (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.

Radovanović, Milorad (1986), *Sociolingvistika*, Dnevnik, Novi Sad.

Stanojčić, Živojin, Popović, Ljubomir (1992), *Gramatika srpskoga jezika*, Zavod za izdavanje udžbenika, Novi Sad

STANDARDIZATION OF COMPOSED AND DISASSEMBLED WORD WRITING IN CONTEMPORARY BOSNIAN LANGUAGE

Abstract

In last few years, two new orthography books appeared in the Bosnian language, namely Senahid Halilovic's 2017 Orthography of Bosnian language and Refik Bulić's 2023 Bosnian Orthography. This paper is aimed at excerpting examples from these two orthography books with the aim of their analysis and comparison in order to determine the standardization status of the segment of composed and disassembled word writing in contemporary Bosnian language. The aim is to investigate the paths of standardization of this orthography phenomenon in the last orthography books of the standard Bosnian language, and to determine whether there are any significant differences in them that can lead to different use practices in everyday written communication.

Keywords: *orthography, spelling, composed and disassembled word writing, standardization*